

MUNKÁSÍRÓI STÁTUSBAN

Beszélgetés Pusztai Jánossal

Pusztai János nevét egy mindössze 125 lap terjedelmű könyvecske, a Forrás-sorozatban 1965-ben kiadott Ösvény a világba tette ismertté. A címadó önéletrajzi elbeszélés és a városszéli „rozsdatemető” világából szokatlan hírt hozó Meglesett élet szerzőjének valóságismerete és meglepő stíluskészsége önmagában is elég lett volna a sikerhez, ám e megjelenés irodalomtörténeti pikantériája egy különös találkozás: a munkásirodalom két világháború közötti, mindenekelőtt Gaál Gábor Korunkjában kibontakozott vonulata, a Nagy István-i realista örökség szembeállít Pusztai művében az újabb prózai törekvések erkölcs-szemléletével, összefogottabb-jelzesebb ábrázolásmódjával. Közel egy évtized telt el azóta. Az első lelkes kritikák íróinak nem kellett helyesbíteniük véleményüket az Illés szekerén (1969) regényszövegének elemzésekor, így érthető várakozás előzi meg a Zsé birtoka című, most elkészült nagyregényt is, amelyből néhány részletet hazai és külföldi folyóiratokban, többek közt a Korunkban olvashattunk. Pusztai János ez idő alatt napjának felét munkapad mellett töltötte, szerszámlakatosként, munkásírói „státusa” tehát kétségbevonhatatlan. A romániai magyar irodalomban e kettős: munkahelyi, osztály-, illetve réteggötöttségével mondhatni egyedül áll (annak idején maga Nagy István is, első jelentős sikerei után, státust változtatott). Vajon milyen érzés, milyen mértékben tudatalakító egyszerre „produktív” és „improduktív” munkát végezni, az anyagi javak termelőjének és szellemi dolgozónak lenni?

— Ez a kettős helyzet egyszerre hálás és hálátlan. Hálátlan, mert a kötelező nyolc órai, sőt sok esetben több mint nyolc órai termelőmunka fizikailag megviseli az embert, ami után nem szívesen végez szabad idejében szellemi, vagyis „nem termelő” munkát. Minthogy két külön világról van szó, a levegőváltás még fáradtabbá teszi az embert; a szellemi munka afféle magaslati levegő a délelőtti fizikai munkához viszszonyítva, s ez a gyors változás fáradtsággal jár. Nem könnyű a rendelkezésemre álló két óra alatt átváltani, hogy íróasztalhoz ülhessek. Hálás viszont a helyzetem, ha figyelembe vesszük, hogy délelőttöm nem a titokban olykor lenézett szellemi munkával telik el, amelynek elvégzése megviseli az idegeket, és — tapasztalatból tudom — szinte teljesen kizárja a délutáni úgynevezett átváltást. Ilyen értelemben meg lehet békélni ezzel a helyzettel: a két rossz közül a kevésbé rosszat vállalom. Talán ha a délelőttöm irodalmi szervezőmunka töltene ki, délután is lenne kedvem írni munkára. Persze, erre belátható időn belül nincs lehetőség, így hát azt csinálom, ami „rám van szabva”. Het évig voltam újságíró, s bár közben jelentek meg írásaim irodalmi lapokban is, s már a korom is megvolt hozzá, mégsem tudtam íróilag kibontakozni, nem találtam meg az igazi mondanivalómat, és ez azt mutatja, hogy a délelőtti kötelező újságírás valósággal kiszikkasztott. Nem túlzok, ha azt mondom, hogy ezalatt nem ismertem meg a valóságot. Miután kike-

rültem az újságtól, jöttem rá arra, hogy tulajdonképpen mi az én feladatomban az irodalomban, és ezt meg is tudtam fogalmazni. Ezután írtam néhány, a kritikától szívesen fogadott novellát, Forrás-kötetem anyagát, s később az *Illés szekerén-t*, legújabbban pedig a *Zsé bírtoka* című regényt. Felismerve helyzetemet, úgy osztottam be az időmet, hogy minél jobban kihasználhassam a bennem levő adottságokat.

— *Valóságismeretről beszéltél, amit persze, meggyőződéselem szerint, sokféle és sokféleképpen lehet megszerezni. Ha már itt tartunk, kíváncsi volnék véleményedre Nagy István irodalomtörténetileg valóságirodalomként számon tartott prózájáról.*

— Nagy István írásait egész fiatal koromban ismertem meg, és munkás származású lévén, megragadott az ő harciassága, ami különben bennem is megvolt; írásai táplálták bennem ezt a harciasságot. Akkor még nem tudtam, hogy Nagy Istvánnak ezek az általam olvasott írásai a két világháború közöttiek. Később, amikor valósággal tanulmányoztam Nagy Istvánt, rájöttem, hogy milyen nagy munkát végzett ő a magyar irodalomban a két világháború között. Érdekes, hogy *A legmagasabb hőfokon* kivételével (amelyet egyébként, mai szemmel, már csak részben tudok elfogadni), a háború utáni művei nem gyakorolták rám azt a hatást, mint a korábbiak. Talán éppen ezért tetszett a *Sáncalja* című visszaemlékezés-kötet, mert az újra az író és környezete még spontán tiltakozását fogalmazza meg. A második kötet hasonlóan értékes ebből a szempontból, de a harmadik, ahol már rendszerezi és méricskéli a mondanivalóját, nem tűnik számomra olyan meggyőzőnek. Természetesen az ő világa még a két világháború közötti világ, én pedig a mai munkásokat ismerem. De a munkás alaptermészete nem változott. Nagy István második világháború utáni periódusában viszont már másképp látatja a munkást elbeszéléseiben, regényeiben. Magamhoz visszatérve, úgy érzem, hogy távozásom a termelőmunkából hasonló belenyugvással járna.

— *Értékelik-e, méltányolják-e munkatársaid írásaidban a közvetlen, munkahelyi kapcsolatot? Mit jelent számodra, az olvasói visszhang szempontjából, ez a termelői együttlét?*

— Nem mondhatom el nyugodt szívvel, hogy Nagy Istvánt olvassák a munkások, vagy hogy engem olvasnak. Szociológus legyen a talpán, aki ezt kiderítené. Mert a gyárkapun belül egészen mások az emberek, mint vendéglői asztalnál (ahol most ülünk) vagy otthon. Nyolc év alatt sosem beszéltek nekem olvasmányaikról a munkatársaim. A hozzám közelebb állók elolvasták ugyan — véleményem szerint teljesen felületesen és kapkodva, úgyszólván hivatalból — a könyveimet, de ennek semmi látható nyoma nem maradt. Az író nem lehet a termelésben író. Kint az utcán, otthon másképp látják őt. Ebből adódik, hogy bizonyos feszélyezettséget lehet megfigyelni a munkások között és köztem. Naivság lenne úgy felvetni a kérdést, hogy a munkáskörnyezetben élő író a munkásság írója. Ezt talán elmondhatta Nagy István a maga korában, amikor a munkás számára ismerős élethelyzetek felvillantásával megörvendeztette vagy megríkatta környezetét. Ma ez lehetetlen...

— *A hagyományos értelemben vett munkáirodalomnak nincs tehát jövője?*

— Véleményem szerint nincsen. Erdélyi József, amikor népi költőnek nevezték, azt mondta, hogy ő nem népi költő, hanem magyar költő. A mi korunkban nem lehet valaki csak munkásíró vagy csak parasztíró, ez anakronizmus. A környezet befolyásolhatja a munkásokkal egy sorban dolgozó író tudatát, de nem szabhatja meg, nem szűkítheti le tematikáját, különösen ha figyelembe vesszük, hogy a világot minden tekintetben a szüntelen megújulás és korszerűsödés jellemzi.

— *Mi hát a mai munkás olvasmánya, mit fog olvasni a munkás holnap?*

— Megfigyeltem, természetesen gyáron kívüli beszélgetések alkalmával, hogy a munkásság — beleértve a fiatal és középnemzedéket — irodalmi jártassága Vernétől Mikszáth Kálmánig terjed. A későbbi irodalom, ideértve Móricz Zsigmondot is, túl bonyolult számára. Természetesen vannak kivételek. A mai irodalmat, az irodalmi folyóiratokat nem igen ismerik. A napilapokból, például az *Előreből a stb.*-t (Majtényi tarka publicisztikai rovatát) olvassák. Ez annak tulajdonítható, hogy a tömegekben elterjedt az a hiedelem, hogy ami új, az elvont és unalmas. Ez a magatartásuk a képzőművészettel szemben is. Nagybányán például még egy hivatásos művész kiállítását két munkatársam nézte meg, addig egy dilettánséra testületileg vonultak ki. Ebben a tekintetben sokszor az adminisztratív-műszaki értelmiség sem kivétel.

— *Mit gondolsz, ez a távolság alkotó és közönsége között nem csökkenthető?*

— Csökkenthető, de hosszú távon, és elsősorban iskolázottsággal. Másodsorban, de nem mellékesen, valóság-hű, a munkásság égető problémáival őszintén szembenéző irodalmi művekkel. És a napilapok irodalmi rovatának frissebbé, élénkebbé tételével, hogy az olvasók ne tévesszék össze az irodalmat bizonyos kuriózumok gyűjteményével.

— *A szakiskolát végzett fiatalok milyen műveltséget hoznak magukkal munkahelyükre?*

— Nekem is több tanulóm volt, aki szakiskolát végzett, s mellettem gyakorolt. Ezekkel a nyolc osztályt és hároméves szakiskolát is kijárt fiúkkal gyakran végeztem rejtett művelődési kísérletet. Az egyikén észrevettem, hogy nagyon csúnyán ír. Megkérdeztem, nem restelli ennyi iskola után ilyen csúnyán és hibásan írni; azt válaszolta, hogy az iskolában ő a földrajzot szerette. Erre megkérdeztem, hogy akkor hol van a Himalája. Rövid töprengés után azt válaszolta, hogy Bukarestben. Közben többen összegyűltek körülöttünk, és megegyeztek, hogy a Himalája mégis Dél-Amerikában van...

— *Nem gondolod, hogy ezekből az üzemi élményeiből ugyancsak érdeemes volna — újra — novellát, regényt írni?*

— Már régi szándékom, csak a *Zsé birtoka* akadályozott benne, hogy egészen átfogó könyvben dolgozzam fel azt a szakaszt, mely a szerkesztőségéből való távozásomtól máig eltelt.

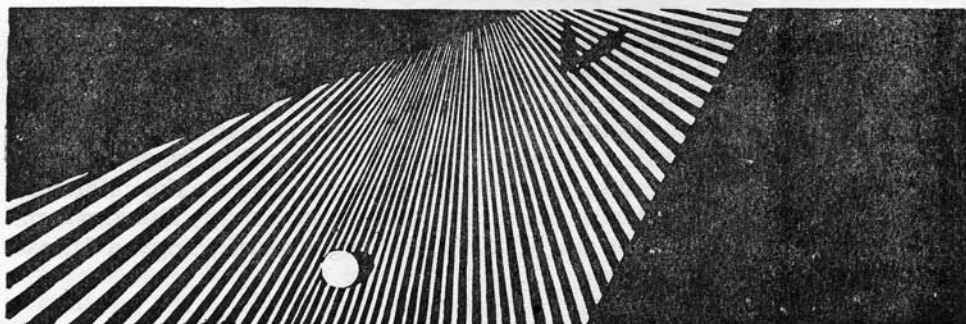
— *Ábrázolásmód szempontjából könyvedben hogyan békülnek össze a hagyományos realizmus kötöttségei a modernebb írói eljárásokkal?*

— A különböző helyzetek teljesen élethű leírását akarom ötvözni a korszerű írástechnikával, amelyet a *Zsé birtokában* is alkalmaztam. Továbbra sem törekszem úgynevezett látványos irodalomra, csupán a külsőségek megragadására, hanem a már eddig alaposan megismert környezet szigorú, könyörtelen ábrázolását tartom fontosnak. A munkás belső világa érdekel engem.

— *Befejezésül engedj meg egy provokatív kérdést. Erre is őszinte választ várok. Ha ma felkínálnának neked egy szerkesztői állást valamelyik irodalmi lapunknál, nem változtatnál-e te is munkahelyet?*

— Függetlenül attól, hogy milyen feltételeket szabnának, s ezek mennyiben zökkenetnének ki engem megszokott életritmusomból; s hogy ez milyen előnyökkel járna íróágom szempontjából. Egyébként, ez a kérdésfeltevés jólesik.

Lejegyezte Kántor Lajos

Orest Dubay: Játék